

Найвідоміші духовні (сакральні) об'єкти у розрізі сакральних просторів Вінницької області

Київський національний університет імені Т. Шевченка, м. Київ
e-mail: lyudmila_gnatishina@mail.ru

Анотація. В статті коротко і стисло визначено й описано найбільш цікаві релігійні об'єкти Вінницької області. Серед об'єктів паломництва Вінницької області виділено ті, які мають найбільше значення у розвитку туристичної галузі регіону. Більш детально охарактеризовано зокрема такі об'єкти, як Лядівський Свято-Усікновенський чоловічий монастир, Йосафатова долина, Браїлівський Святої Трійці жіночий монастир, Хресна дорога у Шаргороді, Калинівський хрест.

Ключові слова: сакральний об'єкт, сакральний простір, паломництво.

Актуальність проблеми

Релігійна свідомість розглядає сакральне як те, що існує поза часом і простором, у вічності. Однак воно виявляє себе за допомогою існування реального світу, що має відповідні просторово-часові координати. Сакральне, виявляє себе «...через певну просторову форму або через сприйняття простору як простору-середовища...»

Коли йдеться про релігійні традиції, то всі без винятку сакральні об'єкти створювалися для того, щоб стати частиною конкретного сакрального простору. Тобто сакральні об'єкти і є уособленням цього простору, основними компонентами, які створювали спеціально для його виникнення або заповнення.

Зацікавленість сакральними об'єктами у наш час має тенденцію до зростання, що є свідченням утвердження у свідомості людей християнського способу життя. Водночас сакральні об'єкти є визначальними на ринку туристичних послуг при формуванні сакрально-туристичного продукту. У Вінницькій області сформувалась низка центрів, вузлів, районів територіального розміщення сакральних об'єктів, які потребують уваги з точки зору сакральної географії та розвитку туризму краю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У науковій літературі залишається актуальним питання визначення самостійності сакральних об'єктів і сакрально-туристичних ресурсів у структурі рекреаційно-туристичного потенціалу. Наприклад, класифікуючи рекреаційно-туристські ресурси, О. Бейдик включає пам'ятки сакральної (культової) архітектури до архітектурно-історичних і відносить до ресурсного гіперблоку «Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси». Подібну думку підтримують науковці В. Кравців, Л. Гринів, М. Копач, С. Кузик і зазначають, що сакральні об'єкти входять до складу історико-культурних туристичних ресурсів. О. Мацюк, класифікуючи оборонні споруди країни, виділяє сакральні об'єкти: оборонні монастирі, церкви, костели, синагоги, оборонні дзвіниці. Відповідно до державної класифікації (Закон країни «Про охорону культурної спадщини»), сакральні об'єкти визначені як історичні (за видом) і поділяються на споруди, ансамблі, визначні місця (за типом). До релігійних об'єктів Т. Христов відносить: а) культові споруди: монастирі, святилища, храми і храмові комплекси, капели, часовні, ступи; б) природні об'єкти: святі джерела, колодязі, гори, водойми (ріки, ставки), бори; в) невеликі об'єкти культу: придорожні хрести, вівтарі божеств на узбіччі доріг і стежок. Проте питання теорії і практики розвитку сакрального туризму ще недостатньо висвітлені через неповний облік усіх релігійних споруд, особливо у регіонах.

Мета дослідження

Вінниччина як один із регіонів перетину різних релігійних течій (православ'я, католицизму, іудаїзму, хасидизму, протестантизму) досліджена недостатньо, особливо це стосується нових та відновлюваних сакральних об'єктів. Тому метою дослідження є виявлення та опис найбільш цікавих релігійних об'єктів Вінницької області, аналіз можливостей їх паломницького потенціалу, як особливого виду релігійного туризму та ступінь сучасного використання сакральних об'єктів Вінницької області у туристичній галузі регіону.

Методи дослідження

В процесі дослідження використовувались як загальнонаукові: системний підхід, структурний аналіз і синтез, порівняльно-географічний, так і спеціальні методи: картографічний, статистичний, прогнозування.

Виклад основного матеріалу

В наш час сакральні об'єкти Вінницької області займають досить вагоме місце у розвитку туристичної галузі краю. Про це свідчить той факт, що згідно рішення 14 сесії 5 скликання Вінницької обласної ради (№ 449 від 18 грудня 2007 р.) визнано об'єкти, що входять до "Семи чудес Вінниччини", серед яких 3 об'єкти є сакральними:

- 1) Браїлівська скарбниця: Свято-Троїцький жіночий монастир XVIII ст.;
- 2) Історико-культурний центр духовності та злагоди: костюл Святого Флоріана XVI ст., Свято-Миколаївський чоловічий монастир XVIII-XIX ст., синагога XVI ст. (м. Шаргород);
- 3) Лядовський скельний монастир XI-XIX ст. тепер Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир Української Православної Церкви (с. Лядова Могилів-Подільський район).

А також визначено об'єкти, які носять назву "Перлини Поділля", до них увійшли, зокрема:

- 1) Кармелітський монастир (пам'ятка архітектури XVII ст. м. Бар).
- 2) Комплекс пам'яток архітектури і містобудування національного значення "Мури" (Домініканський собор, ХУІІІст. та Єзуїтський монастир, XVII ст., м. Вінниця).
- 3) Михайлівська церква (пам'ятка архітектури XVIII ст., с. Дашів Іллінецького району).
- 4) Свято-Преображенська церква (пам'ятка архітектури XVII ст. с. Поличинці Козятинського району).
- 5) Храм Покрови Пресвятої Богородиці (пам'ятка архітектури XVIII ст., с. Каташин Чечельницького району).

На території Вінницької області є об'єкти православного паломництва, так звані "святі місця". Зокрема:

На кордоні з Молдовою стоїть одна з найбільш значимих християнських святинь Поділля – це **Лядовський чоловічий печерний монастир Усікновення глави Іоанна Предтечі** (Могилів-Подільський р-н), один із найдавніших в Україні. Заснований він у 1013 році родоначальником руського чернецтва преподобним Антонієм Печерським на його шляху зі святої гори Афон до Києва. В 30-х роках ХХ ст. був зруйнований, відроджувався з 1998 р. У першій половині XVIII ст. в скелі знаходився монастир василіан, який проіснував до 1745 р. Ансамбль пам'яток складається з трьох печерних церков. Церкви Іоанна Предтечі та Параскеви П'ятниці розміщені в двох суміжних печерах, які частково зруйновані з складною в плані конфігурацією та з'єднані проходом. У 1848 р. до церкви Іоанна Предтечі була прибудована дзвіниця. Трохи далі знаходиться церква Антонія Печерського (1894 року). З 1998 року почалося відродження монастиря – відбудовуються Антонієвський, Усікновенський і Параскевінський храми, збудовано братський корпус з храмом Ватопедської ікони Божої Матері "Відрада і Втіха", закінчується будівництво дзвіниці. Святинями монастиря є чудотворна ікона Пророка, Предтечі та Хрестителя Іоанна, джерела Св. Іоанна Предтечі та святої Параскеви. З благословення архієпископа Вінницького і Могилів-Подільського Симеона 11-12 вересня 2010 року під покровительством Лядовського скельного чоловічого монастиря пройшов перший Подільський православний ярмарок. 11 вересня, в день пам'яті Усікновення глави Іоанна Предтечі, архієпископ Симеон звершив урочисте богослужіння у Свято-Усікновенському Лядівському чоловічому монастирі. На літургію з'їхалися кілька тисяч паломників з Вінницької області, інших областей України та сусідньої Молдови. Після завершення богослужіння паломники взяли участь у відкритті першого Подільського православного ярмарку. 23 листопада 2011 року голова облдержадміністрації Микола Джига на засіданні, що було присвячено 1000-річчю з часу заснування Свято-Усікновенського Лядівського скельного монастиря, вручив настоятелю Свято-Усікновенського Лядівського чоловічого монастиря Української православної церкви архімандриту Антонію паспорт об'єкту культурної спадщини. [4]

Найвідомішим з монастирів регіону є **Браїлівський жіночий Св. Трійці** (Жмеринський р-н), що заснований у 1635 р. В монастирі знаходяться дві чудотворні ікони – Браїлівсько-Ченстоховська та Браїлівсько-Почаївська ікони Божої Матері. Перша з них знаходиться в монастирі ще з часів революції і славилася своїми зціленнями. Другу монастирю подарував протоієрей А. Хонацький з Почаївської лаври. Найбільша кількість прочан приїжджає до Браїлова у дні так званих "отпустів": на Вознесіння, у тиждень Всіх Святих, 29 червня та у свята Успіння і Покрови Пресвятої Богородиці. Протягом року до монастиря приїздить біля 10 тисяч паломників. [2]

Також визначним місцем поклоніння є **Йосафатова долина**, яка знаходиться поблизу села Голиченці Шаргородського району. У XVII ст. Поділля було поневолене турецькою ордою, рятуючись, православні християни зупинилися в урочищі біля кринички. Уві сні їм явилась Божя Мати, яка благословила навколишню природу. Долину, в якій вони поселилися назвали Йосафатовою (благословенною). У 1923р. відбулося явлення Матері Божої, яка наказала ставити хрести, того ж дня з хоругвами та іконою святого Миколая поспішили віруючі до кринички. Вони і поставили першого хреста. У Йосафатовій долині побувало більше півтора мільйони прочан. Звичайно, колишня влада боролася із цим явищем. Багато хрестів було зрізано на дрова. Сьогодні, через 88 років після явлення на Йосафатовій долині Матері Божої, біля кринички височіють 29 хрестів. Причому, усі привезені здалеку. Серед нових дерев'яних хрестів виділяється кам'яний датований 1813р. По благословенню митрополита Вінницького і Могилів-Подільського, тепер кожного року 15 серпня відзначається День Дива з'явлення Божої Матері. Минулого року у хресній ході взяло участь більше 10 тис. віруючих.

Серед культових місць поклоніння Вінницької області слід звернути увагу на м. Калинівку, де знаходиться унікальний хрест. **"Калинівське диво"** знаходиться біля Хресто – Воздвиженського храму УПЦ у м. Калинівка безпосередньо на центральному автомобільному шляху Одеса-Вінниця-Житомир-Київ, що є зручним для паломників. Через це, зазначену православну святиню щороку відвідує біля 15000 віруючих. Раз на рік віруючі здійснюють до нього хресний хід, проходячи пішки від Вінниці 25 км. Справа в тому, що у липні 1923р., зі станції Калинівка до села Сальник їхали, повертаючись з громадянської війни, два солдати. Біля повороту стояв дерев'яний хрест висотою 6 метрів, орієнтований на схід. На західній стороні хреста знаходилась ікона "Розп'яття", написана на металі олійними фарбами, а на східній - ікона Пресвятої Трійці. За переказами, хрест поставили на могилі трьох купців, убитих розбійниками в 1918р. Хрест був місцевою святинею, і до нього щорічно приходили жителі Калинівки, священники служили молебні. В цей хрест і вистрілив один із солдатів. Куля влучила в ікону "Розп'яття", пробивши праве плече Спасителя, з якого миттєво потекла кров. Вже наступного дня сюди прийшли хресні ходи прихожан та священників із сусідніх сіл. Хрест збирав біля себе велику кількість духовенства. У 1993р., коли віруючі відзначали 70-ту річницю Калинівського дива, військовослужбовці місцевого гарнізону виготовили та встановили новий дубовий хрест на святому місці. Тепер хрест стоїть у храмі-каплиці, що була зведена над цим святим місцем. Біля неї, на місці, де за переказами був закопаний перший чудотворний Калинівський хрест, зведена ще одна капличка. [6]

Цікавим паломницьким центром є місто Шаргород, яке включено в "7 чудес Вінниччини" під назвою **"Історико-культурний центр духовності та злагоди"**. До складу якого входять такі сакральні об'єкти: Костел Флоріана XVI ст., Синагога 1589, Свято-Миколаївський монастир XVIII ст. Чоловічий монастир Святого Миколая є одним із найбільших православних монастирів Вінниччини. Перенесений до Шаргорода з Калинівки Станіславом Любомирським 1747 року. Первісно був василіанським (уніатським). 1795 року, по третім розділі Польщі, відданий православним. Ще за уніатів тут було засновано школу, потім семінарію, яку перетворили на духовне училище. Це був один із найкращих учбових закладів Поділля. В ньому навчалися майбутні письменники Михайло Коцюбинський і Степан Руданський. Головною домінантою монастиря є Миколаївський собор.

У Шаргороді також відбуваються паломницькі ходи. Тут будується **Хресна Дорога у Шаргороді** на взірць ерусалимської Via Dolorosa. 14 зупинок у вигляді капличок ведуть від храму св. Флоріана на гору за містом. Ті, хто пройшов ерусалимською Хресною Дорогою, кажуть, що у Шаргороді навіть місцевість своїми ландшафтами подібна до Єрусалима: такі самі схили та пагорби.

Зводити Хресну Дорогу у Шаргороді почали близько трьох років тому. Будівництво кожної з 14 капличок-стоянь взяли на себе місцеві католицькі та православні родини. Наразі усі каплички знаходяться на різних етапах будівництва. Але паломництва до ще недобудованої Хресної Дороги вже тривають: чотири рази на рік тут відбувається дієцезіальна Хресна Дорога, а ще частіше парафіяльні. 28 вересня 2012 року, вірні з десятків парафій Кам'янець-Подільської дієцезії та з київської парафії св. Франциска приїхали до Шаргорода, щоб духовно з'єднатися з Ісусом у Його дорозі на Голготу.

Барська ікона Божої матері знаходиться на збереженні у Свято-Успенському храмі Української православної церкви м. Бар. Протягом року до цієї ікони приїздить біля 1000 православних віруючих, а 14 жовтня, в день Барської ікони Божої Матері, паломників буває найбільше – біля 2000 чоловік [8].

Явлення Христа на схилі дерева біля каплиці Свято-Воскресенського храму Української православної церкви по пул. Хмельницьке шосе у м. Вінниця. Паломники відвідують святиню протягом року, в середньому біля 2000 чоловік.

Костели. На території Вінниччини є не лише православні храми, а й католицькі. На Вінниччині розміщені костели та цілі архітектурні комплекси, зведені відомими католицькими орденами, які займалися активною місіонерською діяльністю. Храми належали домініканцям, францисканцям та єзуїтам. У сфері будівництва католицьких монастирів і костельов у XVII – XVIII ст. на території регіону знайшли найвиразніше втілення стилеві риси бароко під впливом західноєвропейської архітектури. Так, одним з найстаріших костелів є **костел Усікновення глави Іоанна Предтечі** (1603 р.), заснований як костел Трійці в м. Хмільнику. Протягом свого існування будівля неодноразово перебудовувалась та руйнувалась, особливо при перебуванні на Поділлі турок (1672-1699 рр.). У 1728 році вона була відремонтована та розбудована.

Костел Св. Анни. Місто Бар Вінницької області на початку XVII ст. було центром католицизму на Поділлі. 26 липня 1906 р. відбулось урочисте відкриття храму, збудованого біля зеленого парку – залишків стародавньої фортеці Бонни Сфорца.

Дерев'яні церкви Вінницької області. Особливо Вінницька область багата давніми пам'ятками дерев'яної архітектури Поділля. Використання об'єктів дерев'яного зодчества необхідне для формування власне національного туристичного продукту. В даний час в області нараховується 114 (за іншими даними 137) дерев'яних культових споруд, 35 з яких є національно-культурним надбанням, що в установленому порядку визнані пам'яткам містобудування та архітектури і охороняються державою. Серед них 13 пам'яток мають національне значення. Всього збереглося дерев'яних храмів, збудованих у XVIII ст. – 39, XIX ст. – 73, XX ст. – 2.

Дерев'яні церкви збереглися в 22 районах і двох містах обласного значення (Вінниця та Могилів-Подільському). Найбільше їх у Вінницькому районі (12); Гайсинському і Козятинському (по 9), Барському, Немирівському, Тиврівському (по 8), Жмеринському, Іллінецькому Бершадському, Калинівському, Крижопільському, Липовецькому, Могилів-Подільському, Тростянецькому, Тульчинському, Хмільницькому, Чечельницькому, Шаргородському (по 3–7), Піщанському та Погребищенському (по 1). За віросповіданням дерев'яними храмами користуються православні [1].

Дерев'яні храми Вінниччини є значним надбанням нашої держави, вони розповідають світові про Поділля. Вони є живим свідченням духовного розвитку нашого краю в минулому, його історії, культури, архітектурного мистецтва.

Подолани створили власну регіональну культуру храмового будівництва, яка має самобутні риси і характерні ознаки. До класичних зразків дерев'яних храмів Поділля належать церкви: Миколаївська 1746 р. у м. Вінниця, Михайлівська 1752 р. у смт. Вороновиця, Покровська і Миколаївська в с. Лозова, Св. Параскеви-П'ятниці 1775р. в м. Могилів-Подільський, Успенська 1767 р. в с. Марківка, Різдва Богородиці 1764 р. в с. Печора тощо [5, с. 27–31].

Для дерев'яних храмів області характерні три зруби, кожний з яких має барочні заломы і два перехвати. Верхній перехват вінчається маківкою з хрестом. Нижня частина зрубів по всьому периметру храму має опасання, яке захищає фундамент. Виняток становить Миколаївська церква у Вінниці – по всьому периметру вона має галерею з арочними проїмами, яка надає храму неповторної принади і граційності.

Така архітектурна школа не могла з'явитися на порожньому місці. Тут наявна давня і творча традиція, яка має незаперечні етнічні ознаки. Вона не несе візантійських архітектурних проявів, що мали місце при будівництві перших християнських святинь в Київській Русі. Це органічне і самобутнє явище регіонального характеру, витоки якого ховаються в народній будівничій традиції [7].

В селах Вінниччини збереглися й інші дерев'яні церкви, але вони не мають такої мистецької цінності, якою наділені вище названі храми. Цей перелік охоплює церковні споруди XVIII ст., коли ми ще мали змогу будувати свої храми в руслі національної будівничої традиції. На межі XVIII-XIX ст. ця традиція була узурпована рішенням святішого Синоду російської православної церкви, який заборонив будівництво в Україні храмів в традиційному стилі. З цього часу на наших землях будують церкви за типовими синодальними проектами, в основу архітектурного образу яких вводять риси великоруських церковних традицій.

Відомі в області і **святі лікувальні джерела**. Прикладом є джерело в селі Яблунівка Літинського району. В дореволюційні часи, поміщик засипав джерело, яке лікувало людей з навколишніх сіл, за що був покараний сліпотю. Ніяке лікування не допомагало. Лише після відвідування Києво-Печерської Лаври, він розкопав колодязь та дозволив людям ходити до святині. Як тільки джерело було очищене, відбулося диво – поміщик прозрів.

На території Вінницької області є **споруди єврейського віросповідання – синагоги** в містах Вінниця, Шаргород, Бершадь.

Безумовно, що найвідомішим єврейським містом Вінниччини є Шаргород (Шаригрод на їдиш). Це осередок чи не найбільшої міжетнічної толерації в області. Назва міста на в'їзді до нього з боку Чернівців подана трьома мовами: українською, польською та ївритом. Хоч єврейська частка населення Шаргорода відносно мала – на 1993 рік проживало близько 700 євреїв – тут і зараз можна зустріти деякі вивіски на ївриті. Найкраще збережена синагога в м. Шаргород, яка відноситься до класичного оборонного типу, її архітектура нагадує мавританську. Будівля має товсті стіни, високий ренесансний аттик з зубцями та декоративними баштами по кутах, рідко розставлені великі вікна надають синагозі вельми своєрідного вигляду. Також в місті збереглися давні кладовища та численні залишки містечкової архітектури єврейської спільноти. Окрім синагоги, в якій зараз плодоовочевий цех (можливо, зберігся Арон хакодеш – своєрідний вітвар у стіні, де зберігали згортки Тори). Над берегом річки Ковбасної розташований старовинний єврейський цвинтар – кіркут.

Ще одним великим єврейським центром Вінниччини була Бершадь. Тутешніх євреїв називали "бершадськими та літниками", тобто дуже духовними людьми. У Бершаді збереглась унікальна глинобитна синагога XIX століття, яка знаходиться поблизу центрального ринку. Біля будинку культури можна побачити пам'ятник замученим в гетто євреям, споруджений доктором Ізраїлем Кацапом.

У Могилів-Подільську на початку XX століття половину населення міста складали євреї. До сьогодення вціліла лише скромна синагога (колись їх було 16), вірогідно кінця XIX століття. Діє їудейська громада. На єврейському цвинтарі стоїть пам'ятник жертвам Холокосту [2, с.21-24].

У Брацлаві на скелястому березі річки Південний Буг є старовинне єврейське кладовище. Ось уже кілька років сюди приїжджають паломники з більше як 70 країн світу. Останніми роками зростає **паломництво хасидів** (містичний напрямок в їудаїзмі – поєднання з Богом через індивідуальну молитву), засновником якого був Баал Шем Тов із Поділля (смт. Меджибіж), а продовжувачем його став його правнук цадик (праведник) Рабі Нахман, який помер в Умані 1810 р. і донині вважається учителем хасидів. Основні місця паломництва хасидів – у Черкаській, Житомирській, Київській, Вінницькій областях. Тут не лише діють паломницькі маршрути, а й створюється відповідна туристична інфраструктура.

Визначною **духовною пам'яткою Вінниччини є Бушанський скельний храм** (с. Буша Ямпільського району). Пам'ятка стала відома завдяки наскельному рельєфу, відкритому В.Б. Антоновичем в 1883р. На основі подібностей зображень на рельєфі, він вперше висловив думку про зв'язок бушанського рельєфу традиціями давніх слов'ян-язичників. Більшість вчених віднесли цю цікаву пам'ятку до категорії давньослов'янського язичницького храму, хоч існували розходження у його більш-менш точній хронології (від перших століть нової ери до XII - XIII ст.). Тільки в 1985–1987 рр. тут були проведені ґрунтові дослідження, які дали можливість науково обґрунтувати дату заснування: II – V ст. н.е. і час його функціонування – до XVI ст. Скельний храм являє собою приміщення, утворене природними розщілинами пісковика. Тут на одній з вертикальних стін розташоване наскельне зображення дерева, на одній з гілок якого сидить півень. Під деревом зображено постать людини, що стоїть на колінах, в її витягнутих руках чаша. Позаду людини зображено благородного оленя. Старий цвинтар із кам'яними хрестами, з бушанським рельєфом та унікальним парком кам'яних скульптур став складовою частиною Державного історико-культурного заповідника [3].

Це далеко не весь список сакральних об'єктів Вінниччини, що мають туристичне значення у розвитку області.

Висновки

Отож, більшість сакральних об'єктів є пам'ятками архітектури. Культіві споруди відносять до групи архітектурно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів. По території Вінницької області ці ресурси розташовані нерівномірно, більшість їх сконцентрована на Заході та в Центрі. На території Вінницької області релігійний туризм здійснюється до різноманітних сакральних споруд, серед яких варто відзначити: церкви, (на особливу увагу заслуговують дерев'яні), костели, монастирі й так звані "святі місця" та джерела. Релігійне життя у Вінницькій області активно розвивається. В багатьох районах, містах нашого регіону діють, реставруються старі та будуються нові храми і монастирі. Зародження та формування православ'я на Вінниччині свого часу було нерозривно пов'язане з географічними положеннями та давньою історією краю. Тут збереглися давні традиції, народні обряди, самобутні форми мислення тощо.

Таким чином, ряд сакральних об'єктів Вінницької області є основою для розвитку не лише сакрального (релігійного) туризму, а й паломництва. В наш час ці об'єкти приваблюють паломників з всієї України. Тому можемо стверджувати, що Вінниччина є перспективною для розвитку паломництва, як особливого виду сакрального туризму завдяки значній кількості культових місць, які мають велике духовне, наукове та історичне значення, серед яких на особливу увагу заслуговують Лядівський Свято-Усекновеньський чоловічий монастир, Йосафатова долина, Браїлівський Святої Трійці жіночий монастир, Хресна дорога у Шаргороді, Калинівський хрест та ін.

Література

1. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми / В. В. Вечерський. – К.: Наш час, 2007. – 271 с.
2. Виннице-Браїловский женский монастырь и его святыни // Киевская старина. – 1901. – т.72 февраль. – С. 101-103.
3. Гижко Н. В. Перлини Вінниччини / Н. В. Гижко – Вінниця : Поліграфічний центр ФЕНІКС, 2007. – С.109 –111.
4. Давиденко В. В. Стежка до святого місця / В. В. Давиденко // Вінницький край. – 2004. – №1.– С. 113 – 121.
5. Денисик Г. І. Перлини Східного Поділля / Г. І. Денисик, А. В. Чернова. – Вінниця : ПП "Видавництво "Тезис", 2008. – 168 с. – С. 27 – 44.
6. Моспанко В. Калинівське чудо / В. Моспанко // Подільська зоря. –1993 – 26 червня.
7. Христов Т. Т. Релігійний туризм / Т. Т. Христов. – М. : Академія, 2005. – 288 с.
8. Яворовский Н. Историко-статистическое описание г. Бара и заштатного Барского Свято-Покровского монастыря / Н. Яворовский // ПЕВ. – 1875. – № 17. – С. 504 – 505.

Аннотація. Л. В. Атаман *Известные духовные (сакральные) объекты в разрезе сакральных пространств Винницкой области.* В статье кратко определены и описаны наиболее интересные религиозные объекты Винницкой области. Среди объектов паломничества Винницкой области выделены те, которые имеют наибольшее значение в развитие туристической отрасли региона. Более подробно охарактеризованы такие объекты, как Лядовский Свято-Усекновеньский мужской монастырь, Йосафатова долина, Браїловский Святой Троицы женский монастырь, Крестный путь в Шаргороде, Калиновский крест.
Ключові слова: сакральний об'єкт, сакральне простір, паломництво.

Abstract. L. V. Ataman *The most famous spiritual (sacred) objects in the context of sacred spaces Vinnytsia region.* The article briefly and concisely defined and described the most interesting religious sites in Vinnytsia region. Among the objects of pilgrimage Vinnytsia region highlighted those that are most important in tourism development industry in the region. Described in more detail including items such as Lyadivsky St. Useknovensky monastery, Valley of Jehoshaphat, Brailovsky Holy Trinity convent Cross Road in Shargorod, Kalinowski cross.

Keywords: sacred objects, sacred space, pilgrimage.

Поступила в редакцію 13.01.2014 г.